

Prijevod

Peter Štih

*(Filozofski fakultet, Sveučilište u Ljubljani)*REVIZIJA POVIJESTI I REVIZIONIZAM
U HISTORIOGRAFIJI?
SVAKAKO!

UDK 930.23:32

Historiografija se u posljednjem gotovo dva stoljeća dugom razdoblju, od pojave historizma i s njime povezanih metoda, s kojima je došlo do poznanstvenjenja discipline i koje su još i danas relevantne, u svome epistemološkom polju kreće između dviju krajnosti. Jednu ilustrira Lepold von Ranke, drugu Hayden White.¹ Prvi je smatrao da historiografija može pokazati kako je nekoć uistinu bilo – *wie es eigentlich gewesen* – i da se povjesničar može dovinuti do znanja koje je takoreći dio božjega znanja. Za drugoga je, pak, historiografska produkcija verbalna fikcija (*verbal fiction*), naracija s izrazito konstruktivističkim obilježjem te stoga u svojoj biti književnost. Takvo je gledište možda najbolje sažela sintagma prema kojoj »*Klio* također pjeva«,² čime se historiografiji odriče ništa manje nego znanstvenost njezina posla. I premda je prije više od desetljeća Johannes Fried, čija je knjiga o začecima Njemačke bila čak ocijenjenja kao najrepresentativnije medijevističko djelo našeg

¹ Slovenski će čitatelj dobar pregled historičke misli s referentnom literaturom i mogućnošću daljnjeg produblivanja, što me ujedno oslobađa potrebe za detaljnim navođenjem u bilješkama u ovom dijelu rada, pronaći u sljedećim dvama djelima: Oto Luthar, *Med kronologijo in fikcijo. Strategije historičnega mišljenja* (Ljubljana, 1993); Oto Luthar, Marjeta Šašel Kos, Nada Grošelj, Gregor Pobežin, *Zgodovina historične misli. Od Homerja do začetka 21. stoletja* (Ljubljana, 2006).

² Tim riječima započinje njemački prijevod Whiteove knjige *Tropics of Discourse* (Baltimore, 1978): *Auch Klio dichtet oder die Fiktion des Faktischen. Studie zur Tropologie des historischen Diskurses* (Stuttgart, 1986).

vremena,³ također držao da je povijest vosak u rukama povjesničara, koji ga oblikuje kako hoće,⁴ historiografiji ipak nije moguće odreći znanstvenost. Povjesničar naprosto ne može pisati mimo svojih izvora ili čak protivno njima, kao ni mimo njihove metodološki reflektirane uporabe. Po tome prostor njegova pisanja – u suprotnosti s književnošću – ima jasno zadane granice, a znanstvenost njegova rada očituje se, makar u dobroj mjeri, isto tako i u mogućnosti provjere njegovih rezultata.

Ali istodobno to ne znači da historiografija nema i literaran i konstruktivistički karakter te da u njoj nema vrlo mnogo onoga što možemo označiti kao subjektivno ili čak fiktivno. Prema rankeovskoj, još i danas prisutnoj vjeri u apsolutno objektivnu spoznajnu moć historiografije, koju ponajbolje utjelovljuje pozitivizam i njegova redukcija historiografije na utvrđivanje golih povijesnih činjenica, bio je skeptičan već i Rankeov suvremenik Johann Gustav Droysen. Njegova, Rankeovoj epistemologiji dijametralno suprotna teorija povijesne spoznaje nije od povjesničara očekivala da takoreći izbriše vlastito ja i da se s nekakvom izdignutom bezosobnom objektivnošću bavi istraživanjima prošlosti, nego je upravo obratno prepoznavala važnost svijesti o subjektivnosti za svaku »objektivnu« spoznaju. Povjesničareva subjektivnost, koja se ne može zamisliti bez sadašnjosti i društvenog okruženja u koje je on uklopljen, postala je konstitutivni element povijesne spoznaje. Ona tako nije ovisila samo o prošlosti, nego i o sadašnjosti. Takvo gledanje, naravno, implicira stalnu samorefleksiju, koja opet nikada ne može biti totalna, a na epistemološkoj je razini prije svega važno to da se reflektirana subjektivnost razumije kao dio znanstvene objektivnosti.⁵

Neizbježna posljedica takva razumijevanja procesa povijesne spoznaje jest da su povijesne naracije nužno i misaoni konstrukti. Ne samo zbog povjesničareve subjektivnosti, nego i zbog izvora, koji su temelj njegova rada. Također zahvaljujući tzv. »jezičnom obratu« (*linguistic turn*), koji je otvorio nove perspektive u odnosu između jezika i stvarnosti, još se više učvršćuje naše shvaćanje da kod pisanih izvora imamo posla s jezičnom pretvorbom, literarnim preoblikovanjem nekoga realnog događaja, koje odražava i istodobno je prilagođeno pojmovnom horizontu svoga autora, odnosno svojih recipijenata. Možemo reći da se u izvorima ne zrcali toliko neka realnost opisanog

³ Michael Borgolte, *Mittelalterforschung und Postmoderne. Aspekte einer Herausforderung, Zeitschrift für Geschichte* 43 (1995), 625. (o Friedovoj knjizi *Der Weg in die Geschichte. Die Ursprünge Deutschlands bis 1024* (Propyläen Geschichte Deutschlands 1), Berlin, 1994).

⁴ Johannes Fried, *Wissenschaft und Phantasie. Das Beispiel der Geschichte, Historische Zeitschrift* 263 (1996), 305.

⁵ Usp. Otto Gerhard Oexle, »Staat« – »Kultur« – »Volk«. *Deutsche Mittelalterhistoriker auf der Suche nach der historischen Wirklichkeit 1918-1945*, u: Peter Moraw, Rudolf Schiffer (Hg.), *Die deutschsprachige Mediävistik im 20. Jahrhundert* (Vorträge und Forschungen 62, Sigmaringen, 2005), 64 i dalje.

događaja koliko subjektivni dojam i subjektivna percepcija te realnosti. Uvjereno da je moguće na temelju čak i najbolje predaje izvora »rekonstruirati« povijest u toj se perspektivi pokazuje sve više kao iluzija. Pritom je, dakako, potrebno odmah u istom dahu dodati da su perspektive iz kojih su suvremenici poimali i spoznavali svijet oko sebe također već stvarnost sama po sebi, a pitanja o predodžbenom svijetu pojedinaca i skupina dolaze u suvremenoj historiografiji sve više u prednji plan, i to ponajviše u oblicima što ih konceptualizira kulturna povijest.⁶

Također zaslugom postmodernističkih radikalnih stanovišta o povijesti kao verbalnoj fikciji i o neznanstvenosti historiografije, danas smo više nego ikada svjesni – ili bismo barem trebali postati svjesni – granica pri rekonstruiranju prošlosti, koje nam ne postavljaju samo izvori, nego i mi sami sa svojom sadašnjošću uvjetovanom subjektivnošću. Kao *facit* možemo konstatirati da povjesničari ne rekonstruiraju povijesti, nego konstruiraju svojem vremenu odgovarajuće slike povijesti. To, naravno, nisu romani, nego na izvorima zasnovane, metodološki reflektirane i u krugu znanosti diskutirane interpretacije povijesti, što ih sve i čini znanstveno utemeljenima. To također znači da je povijesna spoznaja trajan, empirički poduprt i otvoren proces, koji ne ustanovljuje kako je nekada zaista bilo, nego otvara uvijek nove perspektive te prošlosti. Perspektive koje ne uvjetuju samo novi izvori i s njima povezana stalno nova poimanja povijesnih zbivanja, nego ih uvjetuje također i sadašnjost u stalnoj mijeni. Povijest je, kako bi to rekao Edward Hallet Carr, »trajan dijalog između prošlosti i sadašnjosti«,⁷ koji je – uzgredice rečeno – kod nas već prije pola stoljeća na svoj način bio izrazio Bogo Grafenauer svojim poznatim dvojnim ulomkom. Naime tvrdnjom da put do spoznaje povijesnog zbivanja vodi kroz dva filtera: izvora i povjesničara, po čemu ta formula u sebi sažima kako suodnos subjektivnosti i objektivnosti, tako i suodnos prošlosti i sadašnjosti.⁸

Na tim se osnovama revizija povijesti i revizionizam u historiografiji – posve u skladu s osnovnim značenjem glagola *re-videre* – pokazuju kao nužan sastavni dio historiografske spoznaje i po tome kao dio epistemologije povijesti. Drugim riječima rečeno: bez revizije i revizionizma, bez neprestane provjere, popravljavanja i mijenjanja postojećih povijesnih predodžaba, povijest se uopće ne može zamisliti. Zato što čak i povijest, koja je samo naše razumijevanje prošlosti a ne apsolutna prošlost, jest povijesna kategorija i time sama

⁶ Usp. Hans-Werner Goetz, *Vorstellungsgeschichte. Gesammelte Schriften zu Wahrnehmungen, Deutungen und Vorstellungen im Mittelalter* (Bochum, 2007).

⁷ Edward Hallett Carr, *What is History?* (London, 1961), 30. (Sada i u slovenskom prijevodu: *Kaj je zgodovina*, Studia humanitatis, Ljubljana, 2008.) (Vidi i u hrvatskom prijevodu: *Što je povijest?*, prev. Danijel Vojak, Zagreb: Srednja Europa, 2004, str. 24. Nap. prev.)

⁸ Bogo Grafenauer, *Struktura in tehnika zgodovinske vede* (Ljubljana, 1960), 19.

po sebi podložna promjenama. Druga stvar, u koju se na ovom mjestu ne želim i ne mogu upuštati i koju u dostatnoj mjeri tematiziraju i problematiziraju drugi prilozi na ovom kolokviju,* jest to da su ta dva pojma upravo s obzirom na povijest bila u političkim i ideološkim diskurzima 20. stoljeća stalno iznova zlorabljena te da su zbog toga zadobila krajnje negativan predznak u smislu mijenjanja nečega što fungira kao za vječna vremena spoznata Istina.

Slovenska povijest i pogled na nju tu ne mogu biti pa i nisu nikakva iznimka ili osobitost. To što je dosad bilo rečeno na općenitoj razini možemo potkrijepiti i konkretnim slovenskim primjerima. Da je povijest neprestani dijalog između sadašnjosti i prošlosti te da svaki društveni trenutak određuje pogled na nju, to nam ne govore samo dijametralno suprotne interpretacije novije slovenske povijesti nekada i danas, nego nam to vrlo ilustrativno govori, primjerice, i način kako su u različitim vremenskim horizontima i u različitim društvenim trenucima bili ocjenjivani grofovi Celjski. U radovima iz druge polovice 19. stoljeća, koji su isticali da su Celjski bili slovenska plemićka obitelj koja je u Štajerskoj, Koruškoj i Kranjskoj okupljala većinu Slovenaca, moglo se tako razabrati geslo i program Ujedinjene Slovenije. Početkom 20. stoljeća pojavila se, pak, ideja o jugoslavenstvu grofova Celjskih i o njihovoj jugoslavenskoj državi, a nešto kasnije i predodžba koja je u politici Celjskih vidjela izraz slovenske državnosti. Poslijeratna historiografija, koja je u prvi plan postavljala »široke narodne mase« i njihovu klasnu borbu i u kojoj je, u skladu s duhom vremena, plemstvo bilo stigmatizirano kao nacionalni i u isti mah klasni neprijatelj, politiku grofova Celjskih, za koju se držalo da Slovence nije okupljala nego štoviše razbijala, ocjenjivala je negativno jer je od dinastâ 15. stoljeća očekivala da se ponašaju kao nacionalni političari i vođe 20. stoljeća.

Primjer Celjskih također jasno pokazuje da pitanje revizije povijesti nije ograničeno samo na najnovije doba, kao što se to možda čini na temelju medijski razglašenijih i politički u većoj mjeri vrućih tema. Novi pogledi na slovensku povijest itekako su nužni i pri obradi starijih razdoblja, gdje još uvijek prevladavaju – naročito na razini opće povijesne percepcije – neke temeljne povijesne predodžbe koje su bile uspostavljene potkraj 18. i u 19. stoljeću i koje su s jedne strane Slovencima stvorile nacionalnu povijest, a s druge je strane u isti mah protegnule u prošlost do ranog srednjeg vijeka. I u tim se predodžbama odražavao vremenski trenutak u kojem su nastale i one su odgovarale društvenim potrebama okružja iz kojeg su izrasle. Nije slučajno to što je slovenska povijest tek tada, i počevši s Linhartom, započela dobivati oblik nacionalne povijesti Slovenaca. Nova slika prošlosti bila je, naime, samo dio šireg procesa narodnog oblikovanja Slovenaca i u uspostavljanju nacionalne

* Riječ je o kolokviju *Revizija zgodovine*, održanom u dvorani Slovenske matice u Ljubljani 23. rujna 2009. (Nap. prev.)

povijesti što je sezala u vrijeme kralja Sama i karantanskih knezova Slovenci su dobili jedno od svojih najvažnijih identitetnih sidara te u isti mah jedno od najvažnijih sredstava za svoju narodnu legitimaciju, emancipaciju, integraciju i, ne na zadnjem mjestu po važnosti, također za svoje razgraničenje prema drugima (drugim narodima).⁹ Međutim, tako koncipirana povijest bila je u potpunom suglasju sa znanstvenim spoznajama svoga vremena – a time ujedno i društveno legitimirana – dočim danas, opet u skladu sa znanstvenim spoznajama našeg vremena, nalazimo da je takvo gledište značilo retrogradnu nacionalizaciju povijesti, koja je povlačila granice kakvih tada (još) nije bilo i novačila ljude za pojedine narode kada ovih još nije bilo. Način na koji su moderne europske nacije u 19. stoljeću oblikovale slike svojih drevnih nacionalnih povijesti sigurno daje za pravo Johannesu Friedu kada tvrdi da je povijest vosak koji povjesničar po volji modelira u svojim rukama. Pritom ipak, kao što ističe Miroslav Hroch opisujući važnost povijesti za nacionalna gibanja i narode same, tu nacionalizaciju prošlih zbivanja nije, dakako, bilo moguće konstruirati u suprotnosti s kritički provjerenom predajom izvora, a njezina povijesna naracija nije bila utemeljena na falsificiranju ili izmišljanju, nego na odabiru povijesnih događaja i razdoblja i na kauzalnoj interpretaciji odnosa među njima.¹⁰

Slovenska historiografija, koja je osamdesetih godina prošlog stoljeća još ustrajavala na Linhartovom konceptu nacionalne povijesti Slovenaca kao jedino valjanom i jedino ispravnom konceptu slovenske prošlosti,¹¹ tek se u posljednje vrijeme počela udaljavati od tradicionalnih predodžaba o starijoj slovenskoj povijesti. To se dogodilo pod težinom kritike koja je argumentirano upozoravala na slabost ili čak neodrživost nekih metodoloških polazišta kao i uvriježenih stajališta koja su dugo vrijedila kao pravovjerne istine. Među prvima koji su istaknuli potrebu za revizijom takvih stajališta bili su Ferdo Gestrin i Nada Klaić. Prvi uvidom da samo na seljaštvu izgrađena naracija slovenske povijesti nije dovoljna i da u nju mora biti uključena i društvena elita - konkretno plemstvo;¹² druga kritikom čitave Linhartove koncepcije

⁹ Vidi Peter Štih, Poglavlje iz nacionalizirane zgodovine ali O zgodnesrednjeveških začetkih zgodovine Slovencev, *Studia Historica Slovenica* (Mlinaričev zbornik I) 5 (2005), 105 i dalje.

¹⁰ Miroslav Hroch, *Das Europa der Nationen. Die moderne Nationsbildung im europäischen Vergleich* (Synthesen - Probleme europäischer Geschichte 2, Göttingen, 2005), 156.

¹¹ Vidi s ovim povezanu diskusiju Boge Grafenauera, koji je po svojem opusu najistaknutiji predstavnik nacionalnog koncepta srednjovjekovne slovenske povijesti, na okruglom stolu o grofovima Celjskim (*Zgodovinski časopis* 37 (1983) 94 i dalje) te ništa manje njegov odgovor Nadi Klaić, O »(ne)znanstveni fantastiki« u *Zgodovinskem časopisu*, *Zgodovinski časopis* 42 (1988) 121, gdje je Klaićinu kritiku »otrovnoga« Linhartovog koncepta okarakterizirao kao napad na cjelokupnu slovensku historiografiju.

¹² Ferdo Gestrin, (na okruglom stolu) Celjani v slovenskem in srednjeevropskem prostoru, *Zgodovinski časopis* 37 (1983), 93.

srednjovjekovne slovenske povijesti koja se temelji na postojanju »fantomske slovenske nacije«. ¹³ Na potrebu za »prekoračenjem granica nacionalne historiografije«, koja pretjeruje s nacionalnom povijesnom perspektivom i prenosi je u stoljeća koja još nisu bila nacionalna te vidi svoj »glavni zadatak u stvaranju i oblikovanju nacionalne tradicije, povijesne svijesti kao dijela nacionalnog identiteta«, otprilike u isto vrijeme već je upozoravao i Walter Lukan. ¹⁴ Slično tome, Sergij Vilfan je devedesetih godina prošlog stoljeća na posve konkretnim primjerima bolje od svih ostalih pokazao kako je slovenski pogled na vlastitu povijest definiran idejnim i pojmovnim svijetom 19. stoljeća te potrebama i željama Slovenaca u to vrijeme i kako je, kao rezultat toga, najstarija povijest Slovenaca, uključujući brojne stereotipe, bila skrojena po mjeri toga vremena. ¹⁵

Naposljetku, više sam puta i sam govorio i pisao o problemu nacionalizirane slovenske povijesti u srednjem vijeku. ¹⁶ Na metodološkoj sam razini prije svega naglasio da jezična zajednica nije isto što i etnička ili narodna zajednica i da stoga jezični kontinuitet, koji je svojstven svakom jeziku, ne znači još i nacionalni kontinuitet. (Tko želi govoriti o postojanju posebne narodne zajednice Slovenaca u (ranom) srednjem vijeku, morat će to utemeljiti na gradivu koje konkretno svjedoči da je već tada postojala posebna slovenska svijest, a time i slovenski identitet, a ne naprosto na premisi o istovjetnosti jezične i etničke ili narodne zajednice. ¹⁷) Na toj osnovi mogao sam tada na konkretnoj razini upozoriti na neodrživost čitavog niza ideja koje imamo o srednjovjekovnoj slovenskoj povijesti, kao što je ona o Karantaniji kao prvoj slovenskoj državi ili pak ona o slovenskom narodnom teritoriju koji bi navodno u 9. stoljeću sezao na sjever sve do Dunava, a također i na to da je posve anakrono stigmatizirati srednjovjekovno plemstvo i građanstvo na slovenskom području kao tuđinske i protuslovenske samo zbog njihove jezič-

¹³ Nada Klaić, K okrogli mizi »Zgodovinopisje na Slovenskem danes«. Prilog razpravi o današnjoj slovenskoj medievistici, *Zgodovinski časopis* 41 (1987), 549 i dalje.

¹⁴ Walter Lukan, (na okruglom stolu) Zgodovinopisje na Slovenskem danes, *Zgodovinski časopis* 41 (1987), 161 i dalje.

¹⁵ Vidi Peter Štiħ, »Čas merjen z vatlom in platno s stopinjami«. Vilfan kot kritik nekaterih zakorenjenih predstav o slovenski zgodovini, u: *Arhivistika – zgodovina – pravo. Vilfanov spominski zbornik* (Gradivo in razprave ZALj 30, Ljubljana, 2007), 175-190.

¹⁶ Vidi Peter Štiħ, Miti in stereotipi v podobi starejše slovenske nacionalne zgodovine, u: *Mit-sko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino. Zbornik 33. zborovanja ZZDS* (Zbirka ZČ 32, Ljubljana, 2006), 25 i dalje te bibliografiju u bilj. 1.

¹⁷ Tipičan je u tom kontekstu odgovor Boge Grafenauera na pitanje Nade Klaić što je za njega narod u 15. stoljeću (*Zgodovinski časopis* 37 (1983), 111): »Narod u 15. stoljeću jest na slovenskom teritoriju, koji je u to vrijeme već koliko-toliko konsolidiran, živuće stanovništvo slovenskog jezika, bilo ono seljačko, bilo gradsko i svakako dijelom plemićko, premda bi se moglo razgovarati, bez obzira na jezik, tko je međunarodni a tko je slovenski, i premda u tom stanovništvu praktično još nema slovenske svijesti [kurziv P. Š.]«.

ne prakse, koja se uglavnom razlikovala od jezične prakse većine seljačkog stanovništva. Posljednji put sam o tim problemima i pitanjima govorio prije gotovo dvije godine na simpoziju o suvremenoj slovenskoj historiografiji, gdje sam se također zalagao za novi pogled na stariju slovensku povijest.¹⁸ Tomu zauzimanju za reviziju nemam što dodati pa mogu samo ponoviti da na početku 21. stoljeća, uz dosegnuto stanje istraživanja i sve manju uvjerljivost nacionalno koncipiranih povijesti i njihovih imaginacija iz repertoara etničko-nacionalnih i državno-nacionalnih povijesnih interpretacija, naprosto više ne vidim mogućnost da se ustrajava na povijesnom konceptu uspostavljenom potkraj 18. stoljeća, pomoću kojega nije moguće adekvatno opisati niti razumjeti socijalne dimenzije i odnose što su određivali prednacionalno društvo u slovenskim zemljama. Naraštaji slovenskih povjesničara od Linharta do obojice Kosova,* pa i do Grafenauera, živjeli su u svijetu koji se značajno razlikovao od današnjeg, a oni su ga uz to i vidjeli drukčije nego što ga mi vidimo danas. U skladu s time, ne samo da je sasvim normalno, nego je iz perspektive epistemologije povijesne spoznaje, izložene na početku, i apsolutno nužno da se naš pogled na (slovensku) povijest razlikuje od njihovoga.

Izvornik: Peter Štih, »Revizija zgodovine in revizionizem v zgodovinopisju? Vsekakor!«, *Glasnik Slovenske matice* 33 (2011), 10-15.

Prijevod sa slovenskoga: Stanko Andrić

¹⁸ Peter Štih, Pledoaje za drugačen pogled na starejšo slovensko zgodovino, *Nova revija* 307-308, god. 26 (2007), 193-206.

* Franc Kos (1853-1924) i njegov sin Milko Kos (1892-1972). (Nap. prev.)